

УДК 271.2-742-266"12"

091=14'04"12"

271.2-523.6

271.222(497.11)-722.51-36:929 Сава, свети

Ђорђе Лазаревић

Крагујевац - Србија

e-mail: djakondjordje@gmail.com

ПРЕВОД ЕВЕРГЕТИДСКОГ ТИПИКА

Евергетидски типик, старогрчки и српски текст; превод са старогрчког: др Александар Стојановић. О издању: проф. др Маја Анђелковић, Уводна студија: архимандрит др Тихон (Ракићевић). Манастир Студеница, 2020, 177 стр.

Превод Евергетидског типика (тј. његовог првог дела, Ипотипосиса), на савремени српски језик, напореда са старогрчким текстом са којег је превод начињен, представља прво појављивање овог изузетно значајног литургијског споменика у савременој српској књижевној историји. Наравно, акценат је овде стављен на речи „савременој“, јер Евергетидски типик представља предлог за наша два најстарија типика: Студенички и Хиландарски. Ова два литургијска споменика и књижевна дела из корпуса средњовековне српске књижевности, настала прегалаштвом и трудом Светога Саве, представљају заправо модификовани и прилагођени Евергетидски типик за потребе новонастале аутокефалне Српске цркве и њена тада два најзначајнија манастира: Студеницу, „мајку српских манастира“ и Хиландар, српски манастир на Светој Гори Атонској. Након тројезичног издања *Студеничког типика* објављеног 2018. године, прве књиге у едицији *Студије и преводи* манастира Студенице¹, пред нама је њен посве логички наставак, а то је оригинал који је послужио за његов предлог – типик манастира Богородице Евергедите.

1 Свети Сава, *Студенички типик* / Saint Sava, *The Studenica Typikon* / Святой Савва, *Студеницкий типикон*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, са српскословенског на српски превела Маја Анђелковић, Манастир Студеница 2018.

Евергетидски типик је настао у другој половини 11. века и повезан је са делатношћу преподобног Тимотеја Евергетидског, наследника преподобног Павла Евергетидског, оснивача Евергетидског манастира (о преподобном Тимотеју и Павлу детаљно се говори у 2. и 3. глави типика). Иако се у типичу наводи да је Ипотипосис написао сам Тимотеј, ову тврдњу у савременој науци оповргнута је од стране А. М. Пентковског, који настанак Евергетидског типика повезује са изгубљеним (али познатим из посредних сведочанстава) Ипотипосисом манастира Васкрсења Христовог на Галисијској гори у близини Ефеса, који је основао преподобни Лазар Галисијски².

Типик представља византијски литургички и црквено-правни споменик који одређује карактеристике уређења и богослужбеног поретка Евергетидског манастира, који се налазио ван утврђеног града Цариграда. Евергетидски типик је сачуван у споменику Athen. gr. 778 са почетка 12. века и састоји се од два самостална дела (која, у сваком случају, представљају једну целину): *Ипотипосиса* (или типика у првобитном византијском смислу овог термина, као документа који дефинише уређење манастира; грчки наслов: 'Ο πρόλογος τοῦ Τυπικοῦ. Ἐκθεσις καὶ ὑποτύπωσις τοῦ βίου τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος μοναχῶν... – Предговор типика. Излагање и приказ живота монаха манастира Пресвете Богородице Евергетиде) и *Синаксара* (правила богослужења за целу годину, тј. литургичког типика у савременом смислу ове речи; грчки наслов: Συναξάριον σὺν Θεῷ, ἦτοι Τυπικὸν ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τῆς εὐαγοῦς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος – Синаксар са Богом или Типик црквеног поретка благоверног манастира Пресвете Богородице Евергетиде). Први део, Ипотипосис, садржи упутства која се тичу управљања манастиром, дефинише поредак живота у манастиру, карактеристике свакодневних служби. Други део, Синаксар, садржи опис карактеристика богослужења за сваки дан црквене године, најпре по редоследу непокретних (минејских) спомена, а затим покретних (триодских).

Од 1877. године, када је Николај Фомич Красносельцев пронашао Евергетидски типик, споменик се више пута налазио у центру пажње истраживања³. Прво интегрално издање његовог грчког текста приредио је Алексије Афанасјевич Дмитријевић⁴. П. Готје је поново штампао грчки текст Ипотипосиса, заједно са преводом на француски језик⁵. Џордан наставља са поновним штампањем Синаксара и његовог превода на енглески језик⁶.

Садржај литургичког Евергетидског Синаксара, по мишљењу Пентковског, у великој мери одговара постиконоборачким цариградским литургичким Синаксарима: катедралном (такозваном Типичу Велике Цркве – Свете Софије) и манастирском (Студијском), али богослужење које је описано у Евергетидском типичу карактерише низ особености које немају паралелу у савременим цариградским споменицима и који воде порекло из палестинског и малоазијског предања. Самим тим, богослужбени део Евергетидског типика не представља непосредну прераду цариградских извора, већ је сведочанство малоазијске редакције Студијског Синаксара. Као што је показао

2 Пентковский, А. М. *Ктиторские Типиконы и богослужбённые Синаксари евергетидской группы* // Богословские Труды, 2003, 38. Санкт-Петербург, стр. 321-355.

3 Пентковский, А. М. *Ктиторские Типиконы и богослужбённые Синаксари евергетидской группы* // Богословские Труды, 2003, 38. Санкт-Петербург, стр. 321-325.

4 А. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотекахъ православнаго востока*, томъ I, Тулика, част первая, Памятники патриаршихъ уставовъ и ктиторские монастырские Типиконы, Киевъ, 1895, 256–656.

5 P. Gautier, *Le Typicon de la Théotokos Évergétis*, Revue des Études byzantines, tome 40, Paris 1982, 5–101.

6 Jordan R., ed. *The Synaxarion of the Monastery of the Theotokos Evergetis*: Sept.-Febr. Belfast, 2000.

Пентковски, у основу Евергетидског Синаксара улази изгубљени литургички Синаксар манастира Васкрсења Христовог на Галисијској гори⁷.

У оригинални текст Ипотипосиса Евергетидског типика и његов превод на српски језик уводи нас пролегомена проф др. Маје Анђелковић, редовног професора Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу (стр. 7-11), првог уредника Студеничке едиције Студије и преводи, која нас упознаје са историјатом проналажења и проучавања овог драгоценог рукописа. Такође, проф. Анђелковић наводи и преглед научних радова у којима је истицана веза између Евергетидског типика, као извора, и Студеничког и Хиландарског типика, као његове прилагођене интерпретације за потребе српских манастира. Принцип преводилачког приступа, који је поверен др Александру Стојановићу, теологу и догматичару, не разликује се од приступа који је био актуелан и код превођења *Студеничког типика*: превод је сагласан оригиналу, са издвојеним неопходним додацима у угластим заградама. На тај начин, дух језика и стилско-синтаксичке карактеристике овог књижевног споменика у највећој могућој мери пренети су савременом српском читаоцу.

Након уводног дела следи обимна студија архимандрита др Тихона (Ракићевића), игумана манастира Студенице (стр. 15-51), такође главног уредника овог издања, у којој нас аутор упознаје са везама и контактима Светог Саве и Евергетидског манастира. Из студије сазнајемо да је ове контакте могуће претпоставити још и пре Светог Саве и да је његов отац, Стефан Немања, потоњи монах Симеон, засигурно знао за Евергетидски манастир, а можда га и посетио приликом свог боравка у Константинопољу 1172. године. Свети Сава наставља са посетама манастиру Богородице Добротворке, понекад боравећи у њему и по неколико месеци. Зато не чуди да је управо овај типик преузео и прилагодио приликама у манастирима које је уређивао и којима је управљао. Све ово Ракићевић поткрепљује и историјским сведочанствима садржаним у српским средњовековним агиографским изворима, али и једним извором који не припада корпусу српске средњовековне књижевности, а то је сведочанство Добриње Јадрејковича, потоњег митрополита новгородског Антонија, који у свом делу *Поклоник* сведочи о боравку Светог Саве у Евергетидском манастиру. Ово је уједно и најстарији историјски податак о везама Светог Саве и Евергетидског манастира.

У даљем тексту студије детаљно се, на основу свеукупног научног апарата, реконструишу околности преузимања и прилагођавања овог литургичког споменика за потребе младе аутокефалне Српске Цркве и њена два тада најзначајнија манастира. Аутор затим представља читаоцу садржај Студеничког и Хиландарског типика, наглашавајући паралеле са Евергетидским типиком, као и њихове особености које се везују за посебност средине којој су намењени, као што је Житије светог Симеона, које представља интегрални део Студеничког типика и његово прво поглавље.

Не мање важно, нарочито када се узму у обзир савремени догађаји везани за начин додељивања аутокефалије и ситуацију у вези са њом на Балкану, јесте и поглавље које носи наслов „Свети Сава и обнова источноромејских традиција“, у којој аутор истиче Савину византијску и источноромејску оријентацију, наглашавајући Савин исправан однос према византијском цару и патријарху у Константинопољу, а тада привремено у Никеји, насупрот погрешном ставу Хоматијана, архиепископа охридског. Овде се пројављује и Савина далековидост, јер управо је он тај који је неколико деценија пре повратка византијског императора у Константинопољ њему практично дао легитимитет и подршку својим поступцима везаним за аутокефалију Српске цркве и њено уређење.

⁷ Пентковский, А. М. *Ктиторские Типиконы и богослужебные Синаксари евергетидской группы* // Богословские Труды, 2003, 38. Санкт-Петербург, стр. 326-329.

У наставку следи текст самог Ипотипосиса Евергетидског типика, и то грчког оригинала и његовог превода на српски језик (стр. 51-141). Како се интегрални текст не би оптерећивао коментарима и објашњењима, она су дата на крају текста типика, а потписује их преводаца, др Александар Стојановић. Ови коментари имају језички, историјски, теолошки, библијски, интертекстуални и други карактер.

Након Стојановићевих коментара дат је Готјеов индекс грчких термина (стр. 163-172) и Стојановићев цитатни регистар, тј. регистар библијских, литургичких и патристичких цитата у српском преводу (стр. 173-177).

На крају, ово издање обогаћено је прилозима у виду снимака грчког рукописа Евергетидског типика *Atheniensis Graecus 788*, Хиландарског типика, рукописа *CHIL AS 156*, Студеничког типика, рукописа *KNM, IX 8 (Š 10)*, Горичког зборника, рукописа Архива САНУ, сигнатура 446, Житија светог Симеона из 15. века које се чува у Бугарској, рукописа *Supp. Sl. 33* (рџкопис Панов 9), као и „Књиге поклоник“ митрополита Антонија Новгородског из 17. века, рукописа *Q.IV.412*.

Треба нагласити да књига која је пред нама представља почетак нове етапе проучавања Евергетидског типика, његовог утицаја на прве типике Српске цркве. Претходну чињеницу наглашавамо стога што је Евергетидски типик по први пут доступан српском читаоцу на књижевном српском језику, те стога верујемо да, како наводи уредник издања, „филолошко-геолошка, интеркултурна и интертекстуална“ и остала истраживања из ове области неће недостати. На крају можемо констатовати да саобразно значају овог дела у словенском свету свакако стоји значај овог издања у међународним црквеним и научним оквирима.